

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕМОГРАФІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

ГОЛУБЄВА Ірина Євгенівна

УДК 314.1/15/146/336

**ДИТИНСТВО ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ
ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.09.01 – демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

КИЇВ – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті демографії та соціальних досліджень НАН України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Стешенко Валентина Сергіївна,
Інститут демографії та соціальних досліджень
НАН України, завідувач відділу демоекономіки

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, старший науковий співробітник
Макарова Олена Володимирівна, Інститут демографії та соціальних досліджень
НАН України, завідувач відділу соціальної політики;

кандидат економічних наук **Палій Олена Михайлівна,** Національна академія державного управління при Президентові України, доцент кафедри Європейської інтеграції.

Провідна установа:

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, відділ проблем розвитку і розміщення галузей соціальної сфери, м. Київ.

Захист дисертації відбудеться „23” грудня 2005 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.247.01 Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України за адресою: 01011, м.Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

Автореферат розісланий „22” листопада 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

С.В.Полякова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Глибока соціально-економічна криза, що у 90-і роки охопила усі галузі економіки і сфери людського буття в Україні, обумовила значні незворотні демографічні втрати. Погіршення кількісних і особливо якісних показників відтворення населення набуло характеру стійкої тенденції. Помітно погіршилося соціальне становище підростаючого покоління і молоді – майбутнього нашої країни. Це зумовлює об'єктивну необхідність здійснення поглибленого комплексного дослідження дитинства як важливої складової демореальності, розвитку і відродження української нації з тим, щоб розробити основні напрями та пропозиції щодо вдосконалення соціально-демографічної політики у нашій країні.

Проблеми дитинства досліджувалися у західній економічній науці ще на початку ХХ століття. Розвиток теоретичних засад дослідження цих проблем пов'язаний з іменами таких відомих вчених як Еріксон Ерік Г., Тоффлер Е. та інші. Значний внесок у розробку проблем дитинства зробили вчені нинішнього близького зарубіжжя: Волков А. Г., Семенов Ю. І., Мід М. та інші.

Науково-теоретичними, методологічними та прикладними питаннями проблем дитинства займалися і вітчизняні вчені. Значний внесок у дослідження актуальних аспектів соціально-демографічних проблем зробили вчені: Антонова-Турченко О.Г., Балакірєва О.М., Волинець Л.С., Грішнова О.А., Дудар Н.Д., Курило І.О., Лібанова Е.М., Макарова О.В., Московка М.М., Палій О.М., Пирожков С.І., Піскунов В.П., Святненко Г.В., Стещенко В.С., Толстоухова А.П., Чуйко Л.В., Якуба К.І., Якубова Ю.М., Яременко О.О. та інші. Однак їх дослідження носили розрізнений характер. Значна частина проблемних питань цієї складної й багатогранної теми потребує ґрунтовного науково-теоретичного та прикладного опрацювання. Недостатньо досліджене дитинство як складова життєвого циклу людини. До цього часу не існує ні беззаперечного визначення дитинства, ні загально визнаної часової межі його закінчення. Дитинство як цілісність, як компонент демореальності фактично ще не стало об'єктом узагальнюючого наукового осмислення, зокрема, об'єктом системних досліджень у сучасній демографії.

Нагальною є необхідність розробки та обґрунтування конкретних заходів державної демографічної політики щодо поліпшення соціального становища дітей, здоров'я підростаючого покоління, охорони материнства і дитинства. Наукова актуальність та недостатня розробленість зазначеної проблеми, а також її практична значущість обумовили вибір теми дисертаційного дослідження, його мету та основні завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з виконанням планової науково-дослідної роботи, що проводилася за

участь автора в Інституті економіки НАН України за темою “Особливості відтворення демографічного і трудового потенціалів населення України”, 2001–2004 рр., номер державної реєстрації 0100U006261 (автором досліджувались умови виховання та утримання дітей, позбавлених батьківського піклування в дитячих будинках сімейного типу) і в Інституті демографії та соціальних досліджень НАН України за темою “Демографічна ситуація в Україні у 1979-1989 роках у контексті дослідження передумов сучасної демографічної кризи”, 2004 р., номер державної реєстрації 0104U000652 (автором досліджувалось соціально-економічне становище дітей в Україні).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методичних засад комплексного аналізу дитинства, обґрунтування основних напрямів поліпшення становища дітей в Україні та механізму їх реалізації.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких основних завдань:

- визначення сутності понять “дитинство” і “криза дитинства” та їх основних складових;
- обґрунтування методичних засад дослідження дитинства як складової життєвого циклу людини;
- аналіз комплексу питань, що розкривають структуру соціально-економічних передумов утримання, виховання, освіти дітей;
- визначення ролі сім’ї у народженні, вихованні, соціальній адаптації дітей як одного із основних осередків демопроцесу;
- аналіз причин, що призводять до маргіналізації дітей в умовах сучасного ринкового середовища;
- комплексна оцінка умов утримання, виховання та соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу як осередках демореальності;
- аналіз міжнародного досвіду державного регулювання процесів утримання і виховання дітей в осередках, що забезпечують їх життєдіяльність, визначення основних напрямів застосування його в Україні;
- розробка напрямів поліпшення становища дітей як складової формування і збереження якості населення та механізму їх реалізації.

Об’єкт дослідження – стан дитинства у контексті формування соціально-демографічної політики в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади дослідження дитинства та науково-практичні аспекти розробки політики щодо поліпшення його стану.

Методи дослідження. Методологічною базою дисертаційної роботи є методи фундаментальної, загальнонаукової і конкретно-наукової методології пізнання досліджуваних явищ і процесів: системний – для дослідження інституційних форм дитинства та їх впливу на формування якості населення; порівняння, аналізу і син-

тезу – для опрацювання масиву статистичних даних з метою оцінки стану дитинства; соціологічний (анкетне опитування) – для дослідження умов проживання дітей в дитячих будинках сімейного типу; графічний – для наочної ілюстрації досліджуваних явищ та процесів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці нових теоретико-методологічних та методичних засад дослідження дитинства та в обґрунтуванні рекомендацій щодо поліпшення соціально-демографічної політики держави. До найважливіших результатів дисертаційного дослідження, які визначають його новизну та виносяться на захист, належать:

- визначено демографічну та соціально-економічну сутність поняття “дитинство”, яке розглядається як складова життєвого циклу середньої людини, цілісність і компонент демореальності та осмислюється у вигляді взаємодії конкретно-історичних осередків, в яких воно відбувається;
- дістало подальший розвиток визначення кризи дитинства як наукової міждисциплінарної проблеми, яка складається з: кризи організаційно-інституційної структури дитинства; кризи економіки дитинства; кризи культури дитинства, материнства і дитинства, батьківства і дитинства;
- вперше здійснено комплексну оцінку сучасного стану дитинства в Україні, специфіка якого визначається тим, що воно знаходиться у кризовому стані;
- удосконалено методичні підходи до вивчення стану дитинства, запропоновано ряд показників для його оцінки, зокрема, “рівень сирітства” та “рівень легальної безпритульності”;
- виконано оціночні розрахунки вартості утримання однієї дитини і покоління дітей у дошкільних закладах, загальноосвітніх школах і в школах-інтернатах; визначено мінімальний споживчий бюджет для дітей віком від 6 до 18 років; на цій основі зроблено висновок про недостатність наявних державних інвестицій в освіту, охорону здоров'я, виховання та утримання підростаючого покоління та про необґрунтованість розміру прожиткового мінімуму, що не забезпечує мінімальних витрат на розвиток дітей;
- вперше досліджено стан утримання, виховання та соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які знаходяться у дитячих будинках сімейного типу;
- визначено шляхи гармонізації демографічних функцій осередків, в яких відбувається дитинство (сім'я, дошкільна установа, школа-інтернат, дитячий будинок сімейного типу, прийомна сім'я тощо);
- обґрунтовано необхідність впровадження Загального реєстру новонароджених і дітей України, що сприятиме запобіганню поширенню соціального сирітства, безпритульності та бездоглядності дітей, насильства у сім'ї та торгівлі людьми, а також розроблено проект положення про нього;

- визначено основні напрями соціально-демографічної політики держави, що мають забезпечити як зниження смертності і підвищення народжуваності, так і поліпшення становища всіх верств населення, насамперед дітей.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні положення дисертації доведено до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій, які дозволяють створити необхідні умови для покращення становища дітей у суспільстві. Їх практична цінність визначається тим, що вони зорієнтовані на удосконалення державної соціально-демографічної політики.

Наукові розробки автора знайшли практичне застосування, що підтверджується відповідними довідками. Низка основних положень дисертаційної роботи були використані Міністерством України у справах сім'ї, дітей та молоді при розробці ряду законопроектів (довідка №8.11/4664 від 06.12.2004 р.)

Висновки і пропозиції автора щодо утримання безпритульних дітей та дітей-сиріт були враховані у новій редакції Положень про притулки для неповнолітніх та дитячі будинки сімейного типу (довідка Міністерства України у справах молоді та спорту №1/3935 від 15.07.2005 р.). Ряд положень дисертаційного дослідження внесено до методичних рекомендацій виховної роботи установ освіти столиці (довідка Головного управління освіти і науки №03/752 від 18.07.2005 р.). Конкретні пропозиції щодо поліпшення соціалізації, адаптації до життя дітей-інвалідів включені до проекту міської комплексної програми „Турбота” на 2006-2010 рр. (довідка №006-1193 від 14.07.2005 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційної роботи доповідались на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях, форумах, конгресах, асамблеях, нарадах, семінарах, круглих столах: науково-практичній конференції “Охорона материнства і дитинства в Україні” (м. Київ, 1998 р.); зустрічі зі стратегічного планування програми попередження вертикальної трансмісії ВІЛ від матері до дитини (м. Київ, 1999 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Український жіночий рух і процеси державотворення” (м. Київ, 2000 р.); міжнародній конференції “Дитинство в Україні: права, гарантії, захист” (м. Київ, 2000 р.); п'ятій Всеукраїнській науково-практичній конференції “Жінка в державотворенні України” (м. Київ, 2001 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Українська родина: актуальні проблеми та шляхи їх подолання” (м. Київ, 2001 р.); 27-й конференції Європейських міністрів у справах сім'ї “Гармонізація сімейного та професійного життя” (Порто-рож, Словенія, 2001 р.); міському форумі жінок “Жінка в управлінні і бізнесі. Реалії і перспективи” (м. Київ, 2002 р.); Парламентських слуханнях “Становище жінок: реалії та перспективи” (м. Київ 2004 р.).

Публікації. Найбільш суттєві теоретичні й практичні результати досліджень, висновки і пропозиції автора відображені у 9 публікаціях обсягом 7,4 друкованих аркуша, з них 5 – у наукових фахових виданнях.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків. Повний обсяг дисертації - 152 сторінки комп'ютерного тексту. Список використаних джерел включає 164 найменування і розміщений на 14 сторінках. Дисертація містить 3 додатки, які розміщені на 8 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “Теоретико-методичні основи дослідження дитинства” розглянуто сутність, характер та зміст категорії “дитинство” як складової життєвого циклу людини. Дитинство як конкретно-історичний за якістю період демографічної біографії середнього індивіда осмислено також у вигляді системи конкретно-історичних осередків, в яких воно відбувається. Дитинство як предмет демографічного вивчення ми характеризуємо за допомогою аналізу його змісту як взаємодії процесів демогенерування (зміна властивостей індивідів у процесі трудової діяльності, зусиль) та деморепродукції (набуття певних властивостей у виконанні функцій суб'єктів власних трудових зусиль). Актуальність та перспективність дослідження саме цих характеристик сучасного дитинства в Україні полягає в тому, що суттєві зрушення у будові цих двох складових сучасного демопроцесу, а також зміни у їх співвідношенні – один із важливих факторів покращання стану дітей та дитинства в Україні.

Суб'єктами відносин дитинства є діти та дорослі, які забезпечують утримання, виховання, соціалізацію, навчання дітей на всіх стадіях відповідної частини демопроцесу. Вивчення суспільної сфери утримання, виховання і освіти підростаючого покоління здійснювалось у двох основних напрямках-аспектах: 1) методичні аспекти дослідження дітей і дитинства і 2) стан інституцій, що функціонують у сфері утримання, виховання і освіти дітей, та їх взаємодія.

Специфіка демографічного вивчення сучасного дитинства в Україні полягає в тому, що воно знаходиться у кризовому стані, коли не існує гармонії демовідтворювальних функцій різних осередків дитинства, які забезпечують збереження тієї якості і кількості (чисельності) дітей, без наявності яких об'єктивно неможливе відтворення населення. Як наукова міждисциплінарна, комплексна проблема криза дитинства проаналізована у таких основних напрямках: а) криза організаційно-інституційної структури дитинства (стан та напрями розвитку існуючої системи догляду за дітьми, за їх вихованням та навчанням); б) криза економіки дитинства (його матеріальне забезпечення); в) криза соціальної структури дитинства (відно-

син та форм дитинства); г) криза культури дитинства (традиційної культури та проблеми інновацій, розвитку).

Підростаюче покоління, у широкому розумінні, – це діти від народження до зрілого віку, включаючи підготовку молоді у вищих учебних закладах. Згідно міжнародних стандартів підростаюче покоління – це діти віком 0-17 років. Виходячи з поставленого завдання та керуючись методичними і методологічними підходами до дослідження дитинства, підростаюче покоління нами розглядається як діти від народження до 18 років.

У сукупності демографічних індикаторів показники розподілу населення за віком посідають одне з чільних місць. Населення України неухильно старіє внаслідок сталого зниження народжуваності. За даними перепису населення 1989 року кількість дітей до 15 років становила 11774 тис. осіб, тобто 22,9 % від всієї кількості населення. Протягом 1993-2004 рр. без воєн, голодоморів або природних катаклізмів кількість населення скоротилася майже на 4963,3 тис. осіб, значною мірою — за рахунок зменшення чисельності дітей (на 3792,6 тис. осіб.). При цьому чисельність дітей віком 1–4 роки зменшилася на 1223 тис. осіб, 5–9 років – на 1632,2 тис. Загальний коефіцієнт народжуваності в Україні за 1989-2003 рр. знизився у 1,5 рази.

Спостерігається недостатня активність дорослих як суб'єктів відносин дитинства. Це свідчить про те, що в кризі знаходиться не лише дитинство, а й батьківство як система, яку утворюють батьки та матері наявних дітей. Для оцінки кризового стану дитинства вважаємо за доцільне ввести такі показники: рівень сирітства та рівень легальної безпритульності, які пропонується обчислювати як відношення кількості сиріт та числа безпритульних дітей до загальної чисельності дітей відповідно.

Основними сферами формування, становлення, виховання, навчання, соціалізації дитини є сім'я, системи охорони здоров'я і освіти. У процесі формування і розвитку дитини як особистості сім'ї належить пріоритетне місце, оскільки вона є першим її вихователем і середовищем соціалізації, передачі духовного багатства, культурних традицій. Належний рівень виховання дитини в сім'ї значною мірою визначається життєвим рівнем сім'ї, насамперед, її доходами та витратами. Їх характеризують витрати на продовольчі товари як першу життєву необхідність для людей. Населення, що витрачає на харчування більше 60% своїх доходів, вважається бідним. За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України, питома вага витрат на продовольчі товари в грошових витратах одного домогосподарства в середньому за місяць у 2003 р. становила 53,4%, а в сукупних витратах 58,6%. Таким чином, одним із першочергових завдань для нашої держави є подолання бідності.

Про кризові явища у формуванні сімей свідчать тенденції зростання позашлюбної народжуваності. Так, у 1989 р. частка позашлюбних народжень у загальній кількості новонароджених становила 10,8%, а у 2004 р. зросла до 17,4%. Особливої уваги потребують неповні сім'ї та діти, які виховуються одним із дорослих. В Україні частка неповних сімей, згідно з даними Всеукраїнського перепису населення, становить 17% від загальної кількості сімей.

Економічні корені негативних явищ у відтворенні населення України і погіршення його здоров'я знаходяться у сфері оплати праці. Та частина національного доходу, що використовується на особисте споживання, не задовольняє потреб відтворення населення у необхідній якості і кількості, оскільки її недостатньо для утримання і виховання не тільки другої, а й першої дитини. Величезний вплив на становище дітей у сім'ї має безробіття. Воно не лише призводить до бідності матеріальної, а й духовної, зумовлює маргіналізацію населення.

Другою важливою складовою проблем становлення і соціалізації дітей в Україні є криза здоров'я населення. Нинішній етап демографічної кризи науковці-демографи визначають як медико-демографічну кризу. Вона відзначається зростанням захворюваності на туберкульоз – “хворобу жебраків”, СНІД, інфекції, які передаються статевим шляхом. Рівень захворюваності дітей першого року життя за 1991-2003 рр. підвищився в 1,4 рази. Найпоширенішими хворобами серед дітей віком 0-14 років виступають хвороби органів дихання, хвороби органів травлення. За даними МОЗ у 2003 – 2004 рр. в Україні вперше зареєстровано показник смертності дітей першого року життя, який став меншим 10,0%, що відповідає рекомендаціям ВООЗ для країн Східної Європи. Зростання захворюваності, особливо накопичення контингентів хронічних хворих, неминуче веде до інвалідизації населення. У 2004 р. було вперше визнано інвалідами понад 15,9 тис. дітей віком до 16 років, що становить 20,0 у розрахунку на 10 тис. дітей (у 2003 р. 19,4 на 10 тис. дітей).

У контексті аналізу становища дітей в Україні, слід відзначити важливий вплив освіти та суспільної сфери виховання дітей, що виконує деморозвиваючу функцію і несе певне демостворююче навантаження. У 2001 - 2002 навчальному році в країні налічувалось 22,2 тис. середніх навчальних закладів, з них 211 – приватних, у яких навчалось відповідно 6857,1 і 17,9 тис. учнів. У 2003 – 2004 навчальному році кількість середніх навчальних закладів становила 21,9 тисяч, а кількість учнів у них зменшилась, порівняно з 2001-2002 рр. на 72 тис. осіб.

Згідно даних Всеукраїнського перепису населення 2001 р. кількість населення, яке мало вищу та повну середню освіту, становила 28,9 млн. осіб, що перевищило відповідний показник перепису населення 1989 року на 17,6%. Частка осіб, які не мають повної середньої освіти, серед міського населення зменшилася на 10,8, а серед сільського – на 18,8 відсоткового пункту. Однак у кожному другому сільському населеному пункті, де є підлітки та молодь у віці 7-17 років, немає шкіл,

причому у 1833 селах, де відсутні школи, чисельність підлітків та молоді перевищує 50 осіб. Найбільше таких поселень (66-69%) знаходиться у Дніпропетровській, Донецькій, Сумській та Харківській областях.

Дослідженням встановлено, що для забезпечення навчання дітей у загальноосвітніх навчальних закладах необхідно 4 млрд. 551 млн. гривень (901 млн. доларів США). Для отримання обов'язкової середньої освіти сучасному поколінню дітей необхідно 54 млрд. 612 млн. гривень (10 млрд. 814 млн. доларів США). За розрахунками згідно з методикою С. Г. Струмліна, ефект від цих витрат буде в 43 рази більшим і становитиме 2348 млрд. гривень (465 млрд. доларів США).

Нами встановлено, що такі основні сфери становлення і соціалізації дитини як сім'я, охорона здоров'я і освіта в Україні не відповідають сучасним вимогам і, тим більше, світовим стандартам людського розвитку. Кожна з цих сфер виконує певну функціональну роль, але для поліпшення становища дітей необхідна гармонізація їх зусиль та системність дій. Загострення проблем матеріального утримання і соціалізації дітей знижує якість населення нашої країни. Тому поліпшення соціального становища дітей як складової формування якості населення набуває першочергової значущості.

У другому розділі “Інституційні форми дитинства та їх вплив на формування якості населення” проведено аналіз стану суспільної сфери утримання, виховання і освіти підростаючого покоління – сукупності інституцій, які виконують ці функції. Їх умовно поділено на два основні види: сімейно-родинні і державно-суспільні. Основною інституцією сімейно-родинної сфери виступає сім'я як первинний і водночас основний осередок формування дитини як особистості. Вона охоплює благополучні сім'ї (включаючи неповні та реструктуровані), діти в яких не вважаються сиротами і не відносяться до маргінальних верств населення.

Державно-суспільна сфера – це сукупність дошкільних дитячих закладів, загальноосвітніх шкіл, коледжів, гімназій, ліцеїв, профтехучилищ, середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, де виховуються і отримують освіту діти з благополучних сімей, а також сукупність різного виду інституцій, де утримуються, виховуються і отримують освіту діти з різними захворюваннями, які перебувають у складних та надзвичайних соціальних умовах. Це діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які мають статус постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, діти-інваліди з вадами розумового чи фізичного розвитку тощо.

Дослідженням встановлено, що за останні роки в Україні скоротилася кількість дитячих дошкільних закладів. Якщо в 1996 р. їх нараховувалось 20,2 тис., то в 2003 р. на 5,2 тис. менше. Значно зменшилась кількість дітей, які відвідують дитячі дошкільні заклади: порівняно з 1996 р. у 2003 р. їх кількість скоротилася на 417 тис. Розрахунки показали, що утримання і виховання дітей, а їх в 2003 р. було 977 тис. (807 тис. – у міських поселеннях, 170 тис. – у сільській місцевості) в дошкіль-

них установах (за мінусом батьківської плати, яка в містах становить 50% від вартості харчування дитини на день, тобто 3 грн., а в сільських поселеннях 1 грн. 80 коп., відповідно 30 %) протягом одного року держава витрачає 1 млрд. 104 млн. гривень (218 млн. доларів США). За весь період дошкільного віку (6 років) ці витрати складуть близько 6 млрд. 622 млн. гривень (1 млрд. 311 млн. доларів США). Однак ці витрати є незначними порівняно з часткою ВВП, створеного працюючими матерями.

Серед інституцій суспільної сфери утримання, виховання і освіти підростаючого покоління найчисельнішими є загальноосвітні навчальні заклади. У них навчається і виховується найбільша кількість дітей: 71-75% загальної чисельності дітей і молоді, яка навчається. У професійно-технічних навчальних закладах навчається в середньому 5-8%, а у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації – близько 17-23% дітей.

У школах, школах-інтернатах усіх типів, ПТУ, технікумах, училищах, коледжах, в інститутах, університетах та академіях станом на кінець 2003 року навчалось 81,5 тис. дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що вдвічі більше, ніж у 1995 р. Основна частина (71,4%) таких дітей навчалася в школах-інтернатах різних типів. Їх кількість щорічно зростала. Це діти, які знаходяться під опікою чи піклуванням родичів або близьких знайомих. Майже половина сиріт-дошкільнят (43%) утримується в дитячих будинках системи Міністерства освіти і науки України, в будинках дитини Міністерства охорони здоров'я (29%) та будинках-інтернатах системи Міністерства праці і соціальної політики України (28%). За 1995-2003 рр. їх кількість збільшилася на 4, 4 тис. осіб. або у 1,6 рази.

Глибока і затяжна криза в усіх галузях економіки призвела до зростання чисельності маргінальних верств населення, значну частину яких становлять діти вулиці. Цю категорію дітей ми ідентифікуємо з початку 1990-х років і вона зростає. За даними Міністерства України у справах молоді та спорту таких дітей налічується близько 30 тис.. Дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, станом на кінець 2004 р., налічувалось 95,0 тис. осіб.

Конвенцією ООН про права дитини та Законом України “Про охорону дитинства” закріплено право кожної дитини на сімейне виховання та батьківське піклування. Тому одним із основних аспектів дослідження автора є вивчення та аналіз такої форми родинного виховання цієї категорії дітей як дитячий будинок сімейного типу (далі ДБСТ). У дисертаційній роботі ДБСТ розглядаються як складова суспільної сфери утримання та виховання підростаючого покоління. ДБСТ – це відносно нова форма сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. За даними колишнього Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму на початок 2000 року в Україні налічувалась 91 така сім'я, а на кінець 2004 р. – 132.

З огляду на важливість і новизну запровадження ДБСТ, у 2001 році автором було проведене їх соціально-демографічне обстеження методом анкетного опитування батьків-вихователів та вихованців. Опитано 674 дитини-вихованця, з них 143 власних і 531 взятих для виховання, що становить 63,8% дітей, які виховуються у дитячих будинках сімейного типу. Із обстежених дитячих будинків сімейного типу 41 або 69% знаходяться в містах або смт., 18 або 31% – у сільській місцевості. Основну частину опитаних дітей-вихованців ДБСТ у кожній області становили знедолені діти, які добровільно були взяті на виховання у свою сім'ю подружжям або окремою особою, яка не перебуває у шлюбі.

Результати обстеження показали, що всі батьки-вихователі обстежених ДБСТ мають загальну середню, середню спеціальну або вищу освіту. Найбільше з них (52,5 %) мають середню-спеціальну, 33,9% – вищу і лише 13,6% – загальну середню освіту. За шлюбним станом обстежені ДБСТ складаються із одружених: в містах їх налічується 26 осіб, або 63,4%, в селах — відповідно 13 і 72%. 33,8% загальної кількості обстежених дитячих будинків являють собою неповні сім'ї. Розподіл батьків-вихователів за мотивацією створення таких сімей показує, що з сукупності факторів-мотивів можна виділити два основні: батьківські та гуманно-патріотичні почуття. З 237 факторів-мотивів 48 або 20,3% становлять батьківські почуття і 131 або 55,3% – допомога ближньому, гуманні почуття до сиріт та національно-патріотичні почуття.

Виявлено, що за кількістю дітей, які виховуються в ДБСТ, Сім'ї розподіляються так: не більше 5 дітей мають 4 Сім'ї (6,8%); 6-10 дітей – відповідно 25 (42,4%); 11-15 дітей – 20 (33,9%); 16-20 дітей – 9 (15,2%); 21 дитину має лише одна сім'я. Переважна більшість (51%) Сімей як в містах, так і в селах для утримання однієї дитини отримували від держави від 101 до 150 грн. на місяць, кожна четверта Сім'я – 151-200 грн., і тільки 17% Сімей – 200 грн. і більше. Фактичні ж сукупні витрати на утримання однієї дитини на місяць набагато більші. Незважаючи на те, що Положенням про дитячий будинок сімейного типу передбачено його належне матеріальне забезпечення, на думку респондентів майже три чверті (74,6%) обстежених Сімей вважають, що їх діти-вихованці матеріально не забезпечені. За їхньою оцінкою у кожній третій Сім'ї не вистачає коштів на харчування, у 67,8% Сімей – на одяг і взуття, у 74,6% – на меблі, постільну білизну, на навчання, туристичні поїздки і відпочинок (табл. 1).

Підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення ДБСТ є об'єктивною необхідністю, так само, як і дітей-сиріт, які утримуються, виховуються і навчаються в інтернатних закладах.

Таблиця 1

Розподіл дитячих будинків сімейного типу за оцінкою батьків-вихователів щодо рівня матеріального забезпечення дітей у 2001 р.

	Чи забезпечені діти матеріально?				Якщо ні, то на що не вистачає державних коштів:									
	Так	Ні	Не відомо	Разом	Харчування	Одяг і взуття	Меблі і постільна білизна	Медичне обслуговування	Навчання	Заняття спортом	Дозвілля та культ. розвиток	Туристичні поїздки, відпочинок	Інше	
Міські поселення і сільська місцевість, в т. ч.:	15	44	-	59	33	44	42	31	41	21	27	40	20	
міські поселення	8	33	-	41	25	33	32	21	30	11	18	29	12	
сільська місцевість	7	11	-	18	8	11	10	10	11	10	9	11	8	

Джерело: За даними спеціального соціально-демографічного обстеження, проведеного автором.

Наші дослідження показали (на прикладі Київської школи-інтернату № 11), що видатки на одного учня становлять 2542,7 грн. в рік або 212 грн. на місяць. Як бачимо, це в середньому стільки, як у дитячому будинку сімейного типу. При цьому необхідно враховувати, що для інтернатних закладів не виділяються кошти на медикаменти та вітаміни, твердий інвентар, наочні посібники, господарчий інвентар та миючі засоби, канцелярські товари, ремонт будівлі та комунікацій.

З 1969 року не оновлювалися методичні рекомендації щодо формування бюджету закладів освіти. Дотепер існують товарні норми харчування для дітей шкіл-інтернатів. Грошова норма харчування встановлюється місцевими державними адміністраціями. У дослідженому нами закладі – це 8,5 грн. на день, що унеможливає виконання товарних норм харчування.

Автором доведено, що діти-вихованці ДБСТ виховуються переважно у нормальному родинно-сімейному середовищі, їм притаманні позитивні людські якості, необхідні для формування соціально повноцінних громадян. Ці сім'ї як сегмент макродемореальності потребують подальшого вивчення, а їх позитивний досвід – підтримки та поширення. Але більш досконалою формою сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на думку дисертанта, виступає прийомна сім'я, що підтверджує європейський досвід.

Проаналізувавши понад 80 публікацій, автор дійшла висновку, що такі явища як соціальне сирітство, безпритульність, дитячі злочинність й проституція, наркоманія і токсикоманія найчастіше є наслідком бездоглядності дітей й жорстокого, насильницького ставлення з боку дорослих.

Критичний стан дитинства в нашій країні потребує активізації державної політики щодо поліпшення становища дітей як у сім'ї, так і в системі суспільного догляду за дітьми, їх виховання і навчання. Назріла нагальна потреба у розробці довгострокової національної програми заходів, спрямованих на створення більш сприятливих умов функціонування та розвитку дитинства на державному і місцевих рівнях.

У третьому розділі “Напрями і заходи вдосконалення соціально-демографічної політики щодо проблем дитинства” дана оцінка інституційної будови дитинства, осередків, у яких воно існує в Україні, визначені основні напрями закріплення та підвищення ефективності демографічної політики у міжнародному контексті.

У процесі дослідження обґрунтовано, що в Україні все більше уваги приділяється питанням поліпшення умов утримання та виховання дітей. Крім традиційних конкретно-історичних форм демопроцесу, у цій галузі поширилася мережа закладів, зумовлених кризовими проявами сучасного життя, зокрема: притулки для дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячі будинки змішаного типу; моделі сімейного виховання дітей-сиріт – дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї.

Враховуючи, що до 1990 р. Україна, як і інші союзні республіки, була складовою однієї держави – СРСР і парадигма утримання та виховання дітей у них була схожою, порівняння досвіду напрямів розвитку установ, де відбуваються ці процеси з постсоціалістичними країнами свідчить про те, що мережа закладів соціального обслуговування сім'ї та дітей, наприклад в Росії, почала формуватися ще в 1993-1994 рр. при Міністерстві праці та соціального розвитку Російської Федерації під безпосереднім керівництвом Департаменту у справах дітей, жінок і сім'ї. Для управління дитячими установами нового типу були створені центри соціальної, психологічно-педагогічної допомоги, соціально-реабілітаційні центри для неповнолітніх, соціальні притулки для дітей та підлітків, інші соціальні інституції соціального захисту дітей і молоді. Під керівництвом цього міністерства було зосереджено потужну мережу соціальних закладів для обслуговування сім'ї та дітей, виплати соціальної допомоги, формування та реалізації державної політики стосовно сімей та соціального становища знедолених дітей, що забезпечило системний, комплексний розвиток дитячих установ.

В Україні управління дитячими установами нового типу (притулки, ДБСТ, прийомні сім'ї) покладені на Міністерство у справах молоді та спорту. Однак фі-

нансування притулків для неповнолітніх, ДБСТ в регіонах здійснюється установами, підпорядкованими різним міністерствам і відомствам. Тому одним із важливих заходів соціально-демографічної політики щодо поліпшення становища дітей, на думку автора, є необхідність створення єдиного виконавчого органу, який би формував державну політику стосовно сім'ї, дітей і молоді, що дозволить бачити проблему дитинства цілісно і для її вирішення залучати більш потужні фінансові та людські ресурси. Таким виконавчим органом могло би стати Міністерство України з проблем народонаселення, одним із державних завдань якого могла б бути відповідальність за розробку і впровадження національної програми дій у галузі народонаселення.

Перегляду, на думку автора, потребують функції та завдання дитячих притулків для неповнолітніх. Потрібна їх модернізація, яка б дала змогу у майбутньому перетворити їх у Соціальні реабілітаційні дитячі будинки змішаного типу.

З метою запобігання соціального сирітства, безпритульності та бездоглядності дітей, проявів насильства в сім'ї та торгівлі людьми пропонуємо запровадити Загальний реєстр новонароджених та дітей України, тобто єдину комп'ютерну систему збирання, накопичення та опрацювання даних про новонароджених із щорічним поповненням даних про них та уточненням даних про дітей, що підростають.

Одним із основних напрямів соціально-демографічної політики щодо соціального становища дітей є поліпшення здоров'я підростаючого покоління, охорони материнства і дитинства. Незважаючи на достатній, в середньому, рівень забезпеченості дитячого населення закладами охорони здоров'я (1,9 одиниць на 100 дітей), засторогу викликає тенденція скорочення первинної медико-санітарної мережі в малих містах та в сільській місцевості: первинна ланка охорони здоров'я віддаляється від користувачів. Стаціонарне лікування за рік отримує лише кожна п'ята дитина, 58% з них отримує його у відділеннях недитячих лікарень, що негативно впливає на якість медичної допомоги дітям.

Важливим напрямом соціально-демографічної політики має стати покращення соціально-економічних умов виховання дітей у суспільстві та сім'ї через досягнення нормального функціонування сімей як осередків демопроцесу та зміцнення інституту сім'ї – важливої складової у соціальній структурі суспільства. Самостійного значення набуває також надання сім'ям соціальної підтримки та консультативної допомоги в екстремальних життєвих ситуаціях. З 1 квітня 2005 року для дітей віком до 6 років прожитковий мінімум встановлений в сумі 352 грн., для дітей від 6 до 18 років 460 гривень. Однак вважаємо, що він недостатній. Так, за нашими розрахунками, мінімальний споживчий бюджет (МСБ) для дітей від 6 до 18 років на місяць становить не менше 800 грн. Якщо врахувати оздоровлення, забезпечення комп'ютерної грамотності та доступ до Інтернет – ця сума повинна збільшитись в 1,5 рази.

Потребують інноваційних форм патрунування молоді, багатодітні, неповні та кризові (соціально неблагополучні) сім'ї з використанням прийняттого позитивного досвіду інших країн. Самобутні устої шлюбно-сімейного життя України, як культурне надбання її людності, мають зберігатись та примножуватись в нових сучасних умовах розвитку суспільства.

Реформування освіти відповідно до вимог ринкової економіки повинно сприяти розвитку особистості, набуттю суспільством інтелектуального потенціалу для оптимального використання індивідуальних і суспільних можливостей у добу становлення науково-інформаційних технологій. Тому необхідно щоб саме ця галузь набула в нашій країні загальнонаціональної, стратегічно важливої ваги, бо освіта сьогодні – це не лише надання знань і виховання особистості. Це фактор соціальної стабільності, економічного добробуту країни, її конкурентоздатності та національної безпеки.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретичні дослідження і узагальнення, запропоновано нові науково-практичні підходи до розв'язання проблеми поліпшення становища дітей як складової формування кількості і якості населення в умовах ринкової трансформації суспільства.

1. Дослідження дитинства як складової життєвого циклу середньої людини, як компоненту демореальності не можна обмежувати лише аналізом змін у динаміці чисельності та складі дітей; його необхідно осмислювати також у вигляді системи конкретно-історичних осередків, в яких воно відбувається.

2. Стан дитинства в Україні слід оцінити як кризовий, такий, що характеризується: а) кризою організаційно-інституційної структури дитинства, б) кризою економіки дитинства, в) кризою соціальної структури дитинства, г) кризою культури дитинства, материнства і дитинства, батьківства і дитинства у цілому.

3. Сферу утримання, виховання і освіти підростаючого покоління можна поділити на два види: сімейно-родинну та державно-суспільну. Завдання державних інституцій, громадськості та сім'ї полягає у тому, щоб сприяти гармонізації функцій всіх осередків, пов'язаних з життєдіяльністю дитини. Тільки наявність такої гармонії стане об'єктивною умовою існування відтворення населення як основної властивості нормальної (тобто некризової) конкретно-історичної демореальності.

4. Для вирішення демографічних проблем необхідна комплексна державна політика, яка потребує міжвідомчого та міжсекторного підходу і могла б реалізуватися єдиним державним виконавчим органом. Таким органом, на думку автора, мо-

же стати Міністерство України з проблем народонаселення, утворене на базі Міністерства України у справах молоді та спорту.

5. Основні напрями соціально-демографічної політики держави мають бути сконцентровані в Національній програмі демографічного розвитку України, яка б передбачала цілісну низку заходів економічного, правового, соціального, освітнього, культурного, інформаційно-пропагандистського характеру і була спрямована на зниження смертності, підвищення народжуваності, поліпшення становища всіх верств населення, включаючи дітей.

6. Сімейна політика у подальшому повинна передбачати вдосконалення системи соціального захисту населення, особливо сімей з дітьми; впровадження активних заходів щодо забезпечення продуктивної зайнятості працездатного населення; реформування системи оплати праці; сприяння всебічному розвитку сім'ї, відновленню сімейних цінностей, формуванню відповідального материнства і батьківства.

7. Державна політика щодо поліпшення становища дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, має бути спрямована на:

- розширення практики організації родинних форм виховання зазначених категорій дітей, зокрема, у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях;
- удосконалення нормативно-правових актів стосовно сімейних форм виховання дітей, позбавлених батьківського піклування; щодо збереження житла за дитиною-сиротою; створення прийомних сімей тимчасового перебування дітей, батьки яких виїхали на заробітки тощо;
- збільшення витрат на соціальний супровід прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, неблагополучних сімей; розробку нових нормативів фінансового забезпечення утримання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форм їх утримання;
- реформування притулків для неповнолітніх та інтернатних закладів, створення малокомплектних дитячих будинків змішаного типу, де діти перебуватимуть весь період дитинства.

8. З метою запобігання поширенню соціального сирітства, безпритульності та бездоглядності дітей, насильства в сім'ї та торгівлі людьми необхідно запровадити Загальний реєстр новонароджених та дітей України, тобто єдину комп'ютерну систему збору, накопичення та опрацювання даних про новонароджених із щорічним поповненням та уточненням даних.

9. Вважаємо за потрібне надати статусу державних та запровадити у практику державної сімейної політики проведення Міжнародного дня сім'ї, Всеукраїнської естафети "Україна – сім'я єдина", Дня матері, дня Святого Миколая, що сприятиме формуванню позитивного та відповідального ставлення дітей та молоді до шлюбу та інституту сім'ї. Необхідно також надати офіційний статус вшануванню у

суспільстві “Дня батька”, що дозволить підняти престиж батьківства та позитивно вплине на підвищення відповідальності батьків за виховання дітей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Голубева І.Є. Праця сільських дітей: соціально-демографічний аспект // Економіка АПК. – 2001. – № 11. – С. 102-110.
2. Голубева І.Є. Молодь у відтворенні населення: теоретико-методичні підходи дослідження // Економіка АПК. – 2005. – № 7. – С. 140-145.
3. Голубева І.Є. Теоретико-методичні підходи дослідження дитинства // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 6. – С. 39-46.
4. Голубева І.Є. Теоретико-методичні засади демографічного дослідження дитинства // Демографічні дослідження: Зб. наук. пр. – К.: НАН України, Ін-т економіки, 2001. – Вип. 23. – С. 203-219 (*зарахована як фахова відповідно до листа ВАК України №02-77-06/2812 від 12.10.2005р.*)
5. Голубева І.Є. Дитячі будинки сімейного типу як осередок демопроцесу // Демографічні дослідження: Зб. наук. пр. – К.: НАН України, Ін-т економіки, 2002. – Вип. 24. – С. 276 – 288 (*зарахована як фахова відповідно до листа ВАК України №02-77-06/2812 від 12.10.2005р.*).

В інших виданнях

1. Голубева І.Є. Праця як складова соціалізації молоді // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК: В 4 ч. – К.: ІАЕ, 2001. – Ч. 1. – С. 53-56.
2. Голубева І.Є. Соціальне становище дітей в Україні // Міжвідомчий науковий збірник / За ред. Комарової А.І., Тітова В.В., Голубевої І.Є. та ін. – Київ, 2004. – Т. 30. – С. 198-208.
3. Голубева І.Є. Доповідь на II Всеукраїнському конгресі жінок “Пекін+6” // Міжвідомчий науковий збірник / За ред. Комарової А.І., Голубевої І.Є., Князева В.М. та ін. – Київ, 2002. – Т. 28. – С. 635-644.
4. Голубева І.Є. Національній Раді жінок України – шість років // Міжвідомчий науковий збірник / За ред. Комарової А.І., Голубевої І.Є., Князева В.М. та ін. – Київ, 2005. – Т. 32. – С. 15-23.

АНОТАЦІЯ

Голубева І.Є. Дитинство як об’єкт соціально-демографічної політики в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.09.01 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Київ, 2005.

Дисертацію присвячено вивченню та розробці теоретичних положень, методичних і практичних рекомендацій щодо поліпшення соціально-демографічної політики в Україні стосовно дітей і дитинства. Результатом проведеного дослідження є: поглиблення соціально-економічної, демографічної сутності поняття дитинство і діти. Визначено методологічні засади дослідження дитинства як складової життєвого циклу людини. Досліджено коло питань, що розкривають соціально-економічні передумови утримання, виховання, освіти, стану здоров'я підростаючого покоління. Розглянуто роль сім'ї у народженні, вихованні, соціальній адаптації дітей як одного із основних осередків демореальності. Досліджено умови утримання, виховання та соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у дитячих будинках сімейного типу як осередках демореальності. Розроблено рекомендації щодо оптимізації та забезпечення рівності і результативності соціально-демографічної політики щодо поліпшення становища дітей в Україні.

Ключові слова: дитинство, діти, сім'я, демореальність, криза дитинства, діти-сироти; діти, позбавлені батьківської опіки; демографічна політика, дитячі будинки сімейного типу.

АННОТАЦІЯ

Голубева И.Е. Детство как объект социально-демографической политики в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.09.01 – демография, экономика труда, социальная экономика и политика. – Институт демографии и социальных исследований НАН Украины, Киев, 2005.

Диссертация посвящена изучению и разработке теоретических положений, методических и практических рекомендаций относительно улучшения социально-демографической политики в Украине, касающейся детей и детства. Детство рассматривается как составляющая жизненного цикла человека, как целостность и компонент реальности, существующий на основе звеньев цепи, обеспечивающих жизнедеятельность детей и воспроизводство соответствующих отношений, характеризующих объективные формы конкретно-исторического детства. Специфика демографического изучения современного детства в данной работе заключается в том, что, как предмет профессионального исследования, оно рассматривается как пребывающее в кризисном состоянии.

Детство как предмет демографического изучения характеризуется при помощи анализа его содержания как взаимодействия процессов демогенерирования (смена свойств индивидуумов в процессе трудовой деятельности) и деморепродук-

ции (приобретение свойств в процессе исполнения функции субъектов собственных трудовых усилий).

Исследован круг вопросов, относящихся к социально-экономическим предпосылкам содержания, воспитания, образования, формирования здоровья подрастающего поколения. Рассмотрено влияние семьи, как одного из основных структурных составляющих демореальности, на рождение, воспитание, социализацию детей. Проведено исследование условий содержания, воспитания и социальной адаптации детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, в детских домах семейного типа. Изучены причины, которые приводят к маргинализации детей в условиях рыночной среды. Проанализирован международный опыт государственного регулирования в отношении содержания детей.

Разработаны основные направления и мероприятия, касающиеся оптимизации, обеспечения действенности и результативности социально-демографической политики: усиление и повышение эффективности государственного регулирования в отношении содержания, воспитания, образования и формирования здоровья детей во всех институциях их пребывания с учетом международной практики социальной защиты подрастающего поколения; совершенствование охраны материнства и детства путем увеличения финансирования отрасли здравоохранения, национальных, государственных и отраслевых программ; улучшение социально-экономических условий воспитания детей в обществе и семье, реализация политики укрепления семьи и улучшения семейного воспитания путем включения в государственные и местные бюджеты средств на предоставление молодым гражданам льготных долгосрочных кредитов для получения высшего образования; реформирование образования в соответствии с требованиями рыночной экономики; усиление социальной защиты маргинальных слоев детей путем улучшения работы служб по делам несовершеннолетних и специальных учреждений для несовершеннолетних; создание специализированных автономных судов по делам несовершеннолетних в системе судов общей юрисдикции.

Теоретически обоснован и разработан проект положения Общего реестра новорожденных и детей Украины, введение которого будет способствовать предупреждению распространения социального сиротства, беспризорности, проявлений насилия в семье и торговли людьми.

Для решения демографических проблем необходима комплексная государственная политика, которая требует межведомственного подхода и могла бы формироваться и реализоваться единым государственным исполнительным органом. Таким органом, по мнению соискателя, могло бы стать Министерство Украины по проблемам народонаселения, созданное на основе Министерства Украины по делам молодежи и спорта, которое, взяв на себя более широкие функции, имело бы более широкий круг задач и достаточно высокий статус.

Ключевые слова: детство, дети, семья, демореальность, кризис детства, дети-сироты, дети, лишенные родительской опеки, демографическая политика, детские дома семейного типа.

SUMMARY

Holubeva I.E. Childhood as an object of social-demographic policy in Ukraine. - Manuscript.

Disertation for competition of scientific degree of the candidate of economical science in the speciality 08.09.01 – demography, labour economics, social economics and policy. – Institute of Demography and Social Studies of NAS of Ukraine, Kyiv, 2005.

Disertation deals with the research and creation of theoretic views, systematic and practical recommendations about perfection of social-demographic policy concerning children in Ukraine. The results of made work are: the intensification of social-economic and demographic meaning of childhood and children. Methodologic grounds of childhood study as a part of humans' life were defined. A circle of questions, which uncovered social and economic preconditions of maintenance, upbringing, education, health of children was studied too. The role of family as one of the most important cell of demoreality in birth, upbringing, social adaptation of orphan was viewed too. Conditions of maintenance, upbringing and socialisation of orphan and children which are deprived of parents care and live in the houses of family type as cell of demoreality were considered. Recommendations for optimization and securing of humans rights and effectiveness of population policy as to improvement of children condition in Ukraine were developed.

Key words: childhood, children, family, demoreality, childhood crises, orphan, children which are deprived of parents care, population policy, children houses of family type.